

جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای شماره ۳، تابستان ۱۳۹۱

وصول مقاله: ۱۳۹۰/۸/۲۲

تأیید نهایی: ۱۳۹۱/۵/۱۰

صفحات: ۷۵ - ۸۸

ارزیابی اثرات اهداف بخش روستایی برنامه چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران در رضایت‌مندی روستاییان (مورد شناسی: دهستان ایجرود)

دکتر عبدالله عبداللهی^۱، علی اکبر تقیلو^۲، عیسی پیری^۳، یوسف خدایی^۴، رضا عربی^۵

چکیده

در نوشتار حاضر میزان اثر بخشی اهداف و سیاست‌های مرتبط با روستاها که در برنامه چهارم توسعه تدوین یافته، مورد ارزیابی گرفته است. جمع آوری اطلاعات از طریق پرسشنامه و تحلیل محتوا بعد از آزمون روایی و پایایی آنها انجام یافته است. براساس یافته‌های تحقیق، سطح رضایت‌مندی ساکنان روستاهای هدف به‌ویژه از منظر شاخص‌های اقتصادی در حد پایینی قرار دارد. اگر چه براساس آزمون فریدمن نمی‌توان میان ۲۷ شاخص تفاوت معناداری را از نظر میزان رضایت‌مندی ملاحظه کرد، ولی طبقه بندی آنها در ابعاد مختلف و تحلیل رگرسیون چند متغیره نشان داد که ابعاد کالبدی و اقتصادی حدود ۶۷ درصد تغییرات رضایت را تبیین می‌کنند. اگر چه بعد اقتصادی به تنهایی ۴۰ درصد تغییرات رضایت‌مندی را تبیین می‌کند ولی ۹۰ درصد در شاخص‌های اقتصادی از نظر رضایت‌مندی در سطح پایین‌تر از متوسط قرار دارند. نتایج تحلیلی حاکی از آن است که مردم از اقدامات دولت در ترغیب و القای دیدگاه مثبت جوانان به مشارکت با میانگین ۴/۵ بالاترین، و اصلاح سیستم آبیاری با میانگین ۱/۱۲ کمترین میزان رضایت‌مندی را داشتند.

کلید واژگان: ارزیابی، برنامه چهارم، رضایت‌مندی، دهستان ایجرود.

مقدمه

نخستین هدف برنامه‌ریزی توسعه برای ارزیابی و انتخاب شقوق توسعه پایدار، که از محدودیت‌ها و فرصت‌ها ناشی می‌شود، بهبود کیفیت زندگی جمعیت انسانی است (Schultink, 2000:48). سطح زندگی در افکار عمومی و کاربرد علمی آن بر رفاه مادی دلالت می‌کند. در زمان ما بهبود وضعیت مادی برای بیشتر مردم یک واقعیت، آرزو و خواسته است. گرچه زندگی رضایت‌بخش نیز یکی از آرزوهای انسانی است (لاتوش، ۱۳۷۷: ۲۱۱) که تحقق عملی آن به توجه فراوان برنامه‌ها و برنامه‌ریزان بستگی دارد. در چهارچوب برنامه چهارم توسعه جمهوری اسلامی، در ابعاد مختلف سیاست‌ها، اهداف و راهبردهایی برای ایجاد فضای زیست مطلوب در روستاها طراحی و تدوین یافته است که ارزیابی آن می‌تواند برای برنامه‌ریزی‌های آینده و کیفیت اجرای آن تجربه قابل توجهی به دست دهد.

مبنای ارزیابی نیل به سطح زندگی مطلوب نیاز جسمی و روانی، «سودمندی یا مطلوبیت» است (جمعه پور، ۱۳۸۵: ۲۱۹) و ارزیابی، در این میان، فرآیندی مهم در برنامه‌ریزی است که تمام مراحل آن را شامل می‌گردد و در واقع از ابتدای تصوّر ذهنی برنامه و برنامه‌ریزی ارزیابی نیز با آن همراه است. در تعیین اهداف، سیاست‌ها و اجرای برنامه، ارزیابی صورت می‌گیرد و در نهایت میزان تحقق اهداف و پیامدهای اجرای برنامه ارزیابی می‌شود.

در این مقاله سعی بر آن است که عملکرد و میزان تحقق اهداف برنامه چهارم که در قالب پروژه‌های مختلف در منطقه به انجام رسیده، بررسی شود و میزان اثربخشی آن بر کیفیت زندگی مردم نواحی روستایی که در شکل کلی موجب رضایت‌مندی آنها می‌شود، مورد ارزیابی قرار گیرد.

مفاهیم

برنامه‌ریزی روستایی

برنامه‌ریزی توسعه روستایی اساساً باید به منظور افزایش تولید، بهبود بهره‌وری، توسعه منابع انسانی و گسترش فرصت‌های اشتغال طراحی شود و روند توسعه نیز نباید بنیان‌های محیطی را تخریب نماید (رضوانی، ۱۳۸۱: ۲۲۲). پروکفیلد در تعریفی از توسعه می‌گوید: «توسعه را می‌توانیم برحسب پیشرفت به سوی اهداف رفاهی نظیر تقلیل فقر و بیکاری و کاهش نابرابری تعریف کنیم». بنابراین توسعه دارای یک بار ارزشی است و ارزش‌ها بعد ذهنی دارند و تنها از طریق قیاس عینیت می‌یابند (غریب، ۱۳۸۲: ۳) و هدف نهایی آن، رسانیدن انسان به مرحله رضایت از زندگی خویش است (افتخاری، ۱۳۸۵: ۴۷).

برای این که برنامه‌ریزی به مفیدترین نتیجه ممکن بینجامد، باید فرآیند وسعت برنامه‌ریزی متناسب با منابع موجود برنامه باشد. دوم برای این که برنامه‌ریزی از کارایی لازم برخوردار باشد، باید به نحوی سازمان یابد که از همان مرحله اول این فرآیند به ایجاد توافق کلی میان شرکت‌کنندگان کمک کند و براساس همین توافق کلی در امتداد هر یک از مراحل تصمیم‌گیری به مرحله دیگر حرکت کند. سوم برای این که برنامه‌ریزی موفق باشد، باید مردم و سازمان‌هایی که اجرای تصمیمات برنامه‌ریزی به آنها وابسته است، در فرآیند برنامه‌ریزی دخالت داده شوند. چهارم باید برنامه‌ریزی را بر اموری که تحت تأثیر فعالیت آن قرار می‌گیرند متمرکز نمود (بن، ۱۳۷۴: ۵۷). و برای این که برنامه‌ریزی مفیدترین بازده را داشته باشد، باید اساساً از نظر محلی مقبول واقع شود و رضایت ساکنان محلی را به همراه داشته باشد. شاخص‌ها به عنوان واژه‌هایی دارای مفهوم ضمنی، وسیله‌ای هستند که ارزیابی پیشرفت‌های آینده را فراهم می‌آورند و از طرفی دیگر، مقصد و هدف را بیان می‌کنند (Patrick, 2002: 5). بر این بنیان، اهداف توسعه روستایی را می‌توان به چهار

منابع طبیعی بلکه کوشش در جهت پایداری روند توسعه انسانی نیز هست.

رضایت‌مندی

در فرهنگ لغت «رضایت‌مندی» را «بر آورده کردن یا مایه‌خشونودی و ارضا شدن» معنا کرده‌اند (طاهریان، ۱۳۸۶: ۱۸۰). رضایت‌مندی به صورت گسترده در ادبیات توسعه به عنوان یک متغیر روشن و به طور کلی به عنوان نتیجه تأثیر خدمات تولیدی و رفاه اجتماعی و مالی قلمداد می‌گردد (Rodríguez 2006: 667).

برنامه‌ریزی قبل از هر چیز نوعی آمادگی ذهنی برای عمل است و در عرصه فکر و ذهن نقش می‌بندد، هر عمل سنجیده، قبل از این که در محیط فیزیکی انجام پذیرد، باید در حیطه فکر شکل بگیرد و حل‌جی شود (جمعه پور، ۱۳۸۵: ۱۳۳). بنابراین رضایت‌مندی یک شاخص مهم در پاسخ به رفتارشناختی است (Eng, 2005: 144).

ایجاد حالت شادمانی، خشنودی و مطلوبیتی که در نتیجه تأمین نیازها و برآوردن تقاضاها و احتیاجات مراجعه کننده توسط ارائه کننده خدمت در مراجعه کنندگان ایجاد می‌شود، رضایت‌مندی گفته می‌شود (فرهاد نژاد، ۱۳۸۷: ۲۳). و به عقیده کاتلر، سطح رضایت، تابعی است از تفاوت بین ادراک از عملکرد و انتظارات فرد (رهنورد، ۱۳۸۲: ۳۱).

ارزیابی

ارزیابی یکی از مراحل مهم برنامه‌ریزی‌های توسعه است که برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران را در بازنگری و تحلیل محدودیت‌ها و فرصت‌ها و تهیه برنامه‌های مناسب برای آینده یاری می‌رساند. برنامه‌ریزی و توسعه برای جامعه هدف است. بنابراین اجرای برنامه‌ها و اقدامات و فعالیت‌های توسعه باید در مسیر بهبود کیفیت زندگی این مردم صورت گیرد و رضایت‌مندی آنها را تأمین نماید. هدف نهایی هر برنامه توسعه، افزایش آرامش و آسایش و رضایت‌مندی جامعه است.

دسته کلی اقتصادی، اجتماعی، محیطی و سیاسی تقسیم کرد (پاپلی یزدی، ۱۳۸۱: ۵۳)؛

اهداف اقتصادی: عبارتند از درآمد ثابت و دائمی، امنیت شغلی، تعادل شغلی (میان بخش‌های کشاورزی، خدمات و صنعت)، امکان کسب یک زندگی آزاد، تقسیم توانایی پاسخگویی منابع، توزیع مصرف برای مدت طولانی.

اهداف اجتماعی: دسترسی به خدمات مختلف اجتماعی و به یک زندگی سالم

اهداف محیطی: حفظ منابع طبیعی (آب، خاک، مراتع، جنگل و ...)

اهداف سیاسی: مشارکت در فرایند برنامه‌ریزی

در اکثر کشورها، سیاست‌های کلی توسعه روستایی

شامل موارد زیر است؛

- افزایش تولید و بهره‌وری

- تأمین دسترسی برابر به امکانات روستایی

- بهبود کیفیت زندگی روستایی از طریق تأمین زیر

ساخت‌های اساسی و خدمات اجتماعی

- توانا ساختن مردم فقیر روستایی برای مشارکت در

کنترل محیط خود و استفاده از منابع محلی و

مشارکت در همه تصمیمات متأثرکننده زندگی آنها

- تقویت مؤسسات و نهادهای روستایی به طوری که

بتوانند نقش مؤثری در توسعه و ایجاد مؤسسات جدید

برای حمایت از توسعه پایدار داشته باشند (رضوانی،

۱۳۸۱: ۲۲۳).

از آنچه گذشت چنین برمی‌آید که روند پایدار

توسعه روستایی صرف نظر از تعاریف گوناگون ارائه

شده، به میزان رضایت‌مندی ساکنان این نواحی از

نتایج برنامه‌ها بستگی دارد و این مهم در سایه توجه به

برخی مباحث ارزشی نظیر ارتقای سطح کرامت انسانی

و عزت نفس روستاییان قابل دستیابی است. بنابراین

در فرایند برنامه‌ریزی روستایی، توجه به این نکته

بسیار حائز اهمیت است که مفهوم بنیادین توسعه

پایدار نواحی روستایی نه تنها تلاش در جهت حفظ

اجتماعی اعم از ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، قومی و زبانی و ... را در برمی‌گیرند.

روش‌شناسی تحقیق

برای ارزیابی برنامه عمران توسعه روستایی در برنامه پنج ساله چهارم توسعه جمهوری اسلامی در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست محیطی، ابتدا اهداف کمی و کیفی برنامه‌ها و اقدامات اجرا شده در ارتباط با عمران و توسعه روستاها از مستندات برنامه چهارم توسعه استخراج گردیده و در قالب پرسشنامه چند طیفی در مقیاس لیکرت و پرسش‌های تحلیلی تدوین یافته، و سپس اثر بخشی و تاثیر اقدامات انجام گرفته در کیفیت زندگی و میزان رضایت‌مندی روستاییان مورد ارزیابی قرار گرفته است. نوع نگرش این مقاله به فرآیند برنامه‌ریزی و نحوه ارزیابی آن، نگاهی سوژکتیو و مترتب بر تقابلات سوژه و ابژه (ذهن و عین) می‌باشد که تصویر چنین چشم اندازی از مسائل انسانی و اجتماعی منطقی اتخاذ روش‌شناسی‌های کمی به طور عام و پوزیتیویسم منطقی به طور خاص را تکلیف می‌دارد. بر این اساس نگارندگان در این کار تحقیقی ضمن تکیه بر روش‌های تجربی - پوزیتیویستی در فرآیند عملی کار از تکنیک-ها و فنون مختص این روش‌ها نیز استفاده نموده و پس از تعیین جامعه آماری و گردآوری داده‌های لازم، از تکنیک‌هایی همچون مقیاس سازی جهت کمی کردن داده‌های موجود کمک گرفته‌اند. نظر به این که موضوع اصلی این تحقیق سنجش آثار اجرای برنامه چهارم در رضایت‌مندی روستاییان است، بنابراین هر یک از این فاکتورها مبتنی بر اصل تحقیق پذیری به محک آزمایش گذارده شده و پیوند کمی میان آنها با تکیه بر فنونی چون SPSS، تحلیل مدل رگرسیون، محاسبه ضرایب رگرسیون و ضرایب معناداری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

بنابراین ارزیابی میزان تحقق اهداف پیش بینی شده در برنامه‌ها از دیدگاه ساکنان جوامع روستایی بهترین نتیجه را برای بررسی محدودیت‌ها و فرصت‌ها برای برنامه‌های بعدی ارائه خواهد داد.

اما در بررسی اثربخشی اقدامات اجرایی بر زندگی مردم مشکلاتی وجود دارد که اجرای برنامه‌ها بر زندگی مردم را تحت تأثیر قرار می‌دهند (رضوانی، ۱۳۷۹: ۷۰)؛

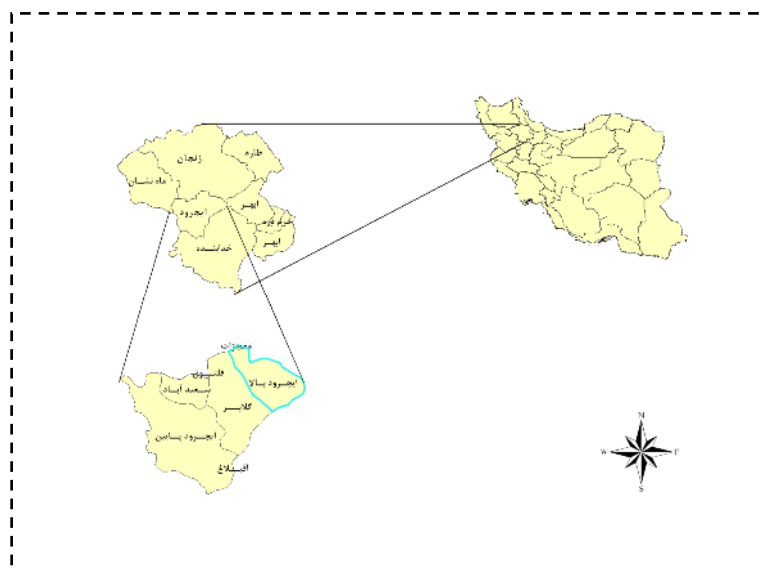
- ۱- میزان رعایت اصول برنامه‌ریزی
- ۲- میزان جامعیت اهداف با توجه به ابعاد توسعه روستایی
- ۳- میزان هماهنگی و عدم تناقض اهداف با یکدیگر
- ۴- میزان هماهنگی و عدم تناقض سیاست‌ها با یکدیگر
- ۵- میزان انطباق اهداف، سیاست‌ها و خط مشی‌ها با یکدیگر
- ۶- میزان انطباق سیاست‌ها و خط مشی‌ها با برنامه‌ها و اقدامات اجرایی
- ۷- میزان اثربخشی و عملکرد اجرایی برنامه‌ها
- ۸- میزان مفهوم و معنی داری برنامه‌ها در فرآیند توسعه و عمران روستایی.

در انگلستان برای ارزیابی راهبردهای آلترناتیو (جایگزین) و انتخاب راهبرد مطلوب از میان آنها، هشت معیار شامل قابلیت پذیرش عموم مردم، آثار اجتماعی، آثار اقتصادی، انعطاف پذیری، هماهنگی با شرایط محیطی، احتمال خطر در روند اجرا، تعهد منابع مالی و قابلیت پذیرش استفاده گردیده است (رضوانی، ۱۳۷۹: ۶۷). گیوبا و لینکلن در کتاب *نسل چهارم* ارزیابی را چنین تحلیل می‌کنند که قضاوت عنصری از ارزشیابی است که مستلزم به پرسش گرفتن اهداف طرح و برنامه می‌باشد. از این رو اهداف طرح و نه صرفاً عملکرد آن، موضوع ارزشیابی قرار می‌گیرد. نظام ارزشیابی یا قضاوت، خود، تحت تأثیر زمینه‌های خاص فیزیکی، روان‌شناختی، اجتماعی و فرهنگی قرار دارند (استرلا، ۱۳۸۶: ۳۲) که برنامه‌های توسعه به زعم حوزه شمول گسترده و فراگیری که دارند، کلیه ابعاد حیات

معرفی منطقه

از جنوب غرب و جنوب با دهستان گلابر همسایه است. بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵ کل جمعیت این دهستان ۱۰۰۸۳ نفر در قالب ۲۳۴۳ خانوار بوده است.

دهستان ایجرود بالا از شمال و شمال شرق با شهرستان زنجان و از شرق و جنوب شرق با شهرستان خدابنده و

شکل ۱ موقعیت جغرافیایی منطقه

جامعه آماری

تعیین گردید که طبق اصل تناسب از کلیه روستاهای بالای ۱۵۰ خانوار به روش تصادفی نمونه‌گیری به عمل آمد.

جامعه آماری ۱۰ روستای بالای ۱۵۰ خانوار از ۱۶ روستای این دهستان با جمعیت ۸۳۸۶ نفر است. براساس فرمول کوکران حجم نمونه تحقیق ۱۰۲ نفر

جدول ۱: توزیع جامعه نمونه به تفکیک روستا

تعداد پرسشنامه	جمعیت	خانوار	آبادی	تعداد پرسشنامه	جمعیت	خانوار	آبادی	تعداد پرسشنامه	جمعیت	خانوار	آبادی
۱۰	۷۴۱	۱۶۷	چتر	۱۱	۹۴۹	۲۳۲	اغلبیک علیا	۱۱	۸۹۴	۲۰۹	احمد کندی
۱۰	۹۵۴	۱۹۱	قره سعید	۱۱	۱۰۴۸	۲۳۳	آلاچمن	۱۰	۷۰۵	۱۸۴	اوج تپه
				۱۰	۷۱۸	۱۶۶	اینچه رهبری	۹	۶۷۴	۱۵۷	اقبالغ
				۱۰	۷۱۵	۱۸۱	باریک آب	۱۰	۹۸۸	۲۳۰	اغلبیک سفلی

قوانین مرتبط با رشد و توسعه اقتصادی

اصلاح ساختار مصرف آب و استقرار نظام بهره‌برداری مناسب، برنامه‌های اجرایی مدیریت خشکسالی را تهیه و تدوین نماید، سرمایه‌گذاری لازم به منظور اجرای عملیات زیربنایی آب و خاک، پوشش حداقل پنجاه درصدی بیمه محصولات، حمایت از گسترش صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی،

قوانین برنامه چهارم توسعه

قوانین برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران که در ارتباط با روستاییان و توسعه روستایی در تاریخ ۱۳۸۳/۶/۱۱ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است، در قالب بخش‌های مختلف به شرح زیر قابل طرح و بررسی است.

روستاییان، در بند ط گسترش مشارکت شوراهای روستایی و بسیج محلی در حفاظت مراتع.

قوانین آمایش فضای سرزمین

تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی، ساماندهی نظام ارائه خدمات سطح بندی شده.

قوانین توسعه سلامت، امنیت انسانی و عدالت اجتماعی

جلوگیری از اعتیاد، پیشگیری و درمان بیماری ایدز، خدمات بیمه بهداشتی درمانی، سالم سازی آب شرب.

قوانین ارتقای امنیت انسانی و عدالت اجتماعی

توزیع عادلانه درآمد و هدفمند کردن منابع تأمین اجتماعی و یارانه‌ای پرداختی، اعمال سیاست‌های مالیاتی با هدف باز توزیع عادلانه درآمدها، توان-مهندسی، جلب مشارکت‌های اجتماعی، طراحی روش-های لازم برای افزایش بهره‌وری و درآمد روستاییان، پوشش بیمه‌های اجتماعی.

قوانین توسعه فرهنگی

اصلاح نگرش جوانان نسبت به آینده و مشارکت مدنی، توسعه و گسترش ورزش همگانی و ایجاد تسهیلات لازم.

قوانین امنیت ملی

تدوین نقشه تفکیکی وضع موجود روستا برای صدور سند مالکیت.

ایجاد صندوق تثبیت درآمد کشاورزان با مشارکت درآمدی دولت و کشاورزان، صدور سند مالکیت اراضی کشاورزی و مسکونی، نوسازی باغهای موجود و توسعه باغهای با اولویت در اراضی شیبدار و مستعد، زمینه مشارکت تشکل‌های قانونی غیردولتی صنفی-تخصصی، خدمات بازرگانی، فنی، مالی، بانکی و بیمه‌ای، قیمت گذاری کالاها و خدمات عمومی و انحصاری و کالاهای اساسی از مهمترین آنان است.

قوانین مرتبط اقدامات کالبدی

تکمیل شبکه راه‌های روستایی، بهسازی مسکن روستایی، پلکانی کردن بازپرداخت اقساط تسهیلات بانکی، دادن کمک‌های اعتباری و فنی برای بهسازی و نوسازی مسکن روستایی و حمایت از ایجاد کارگاه‌های تولید و عرضه مصالح ساختمانی و عرضه کنندگان خدمات فنی، ترویج فرهنگ بهسازی.

قوانین توسعه مبتنی بر دانایی

پیش بینی تسهیلات و امکانات لازم برای نوسازی، مقاوم سازی و استاندارد و متناسب نمودن فضاهای آموزشی، فراهم کردن امکانات مناسب برای رفع محرومیت آموزشی از طریق گسترش مدارس شبانه‌روزی.

قوانین زیست محیطی

جلوگیری از افزایش بی‌رویه مصرف سموم دفع آفات نباتی و کودهای شیمیایی، سوخت‌رسانی به

جدول ۲ مهمترین پروژه‌های انجام یافته در منطقه مورد مطالعه در قالب برنامه چهارم

احداث سد گلابر با حجم ۱۱۶ ميليون متر مكعب برای بالابردن راندمان تولید و افزایش درآمد و مدیریت خشکسالی، کانال‌کشی آب سد به روستاهای مجاور، احداث کارخانه پتروشیمی در مجاورت روستای قر سعید و روستاهای تحت مطالعه، ارائه هر ساله نهال‌های اصلاح شده برای نوسازی باغ‌ها، ارائه اعتبار در جهت ایجاد سیستم نوین آبیاری	پروژه‌های بخش اقتصادی
احداث خانه بهداشت در تمام روستاهای مورد مطالعه، بازدید ماهانه و خدمات رسانی بهداشتی و معاینه کودکان و دانش آموزان و زنان توسط پزشک سیار، اجرای تقریباً ۸۰ درصدی پروژه گازرسانی به روستاها، برگزاری کلاس‌های ترویجی و آموزشی برای ایجاد سیستم‌های تحت فشار، برگزاری کلاس‌های ترویجی برای دهیاران توسط بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در خصوص اجرای طرح هادی و مدیریت روستا و ایجاد روحیه مشارکت در آنها، آبرسانی به منازل، احداث پست بانک و تلفن ثابت روستایی در تمام روستاهای مورد بررسی	پروژه‌های بخش اجتماعی
تهیه و اجرای طرح هادی روستایی، صدور پروانه مقاوم سازی مسکن در تمامی روستاهای مورد مطالعه، صدور سند مالکیت به خانه‌ها و خانه‌های کارگری، احداث راه آسفالت در تمام روستاهای تحت مطالعه، ایجاد سالن ورزشی در روستاهای اغلبیک سفلی و آلاچمن	پروژه‌های بخش کالبدی
اجرای پروژه‌های آبخیزداری و کاهش سهم کود شیمیایی روستاییان	پروژه‌های زیست محیطی
صدور سند مالکیت برای باغ‌های بالای ۵ هکتار و مسکن روستایی	پروژه‌های بخش امنیتی
ترمیم و تجهیز مدارس تمام روستا و ایجاد آزمایشگاه در آنها	پروژه‌های بخش دانایی محور

یافته‌های تحقیق

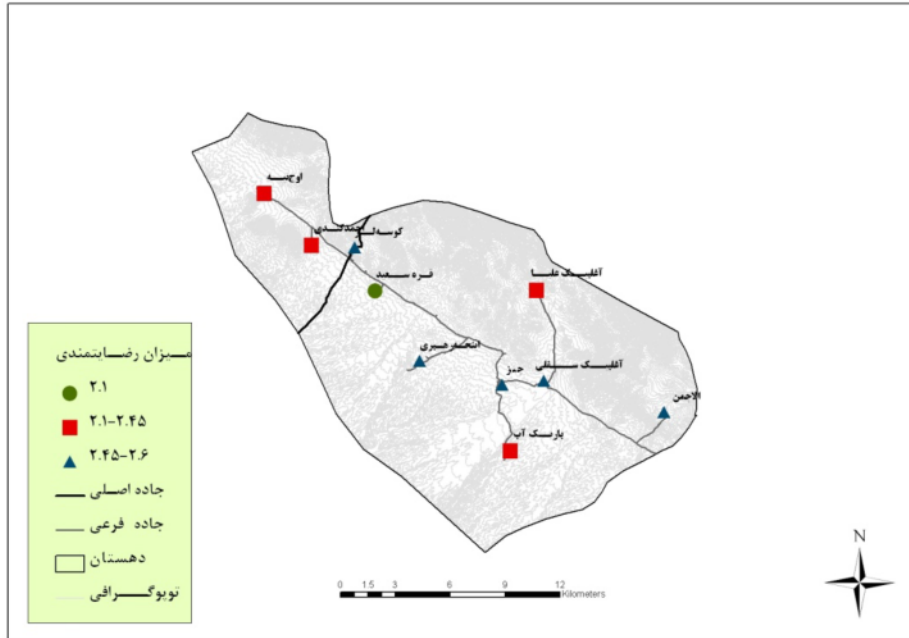
اساس آزمون t تک نمونه‌ای، عدد ۳ به عنوان میانه نظری پاسخ‌ها با میانگین عملکرد برنامه مقایسه گردید. با توجه به نتایج جدول یک ملاحظه می‌شود که بین میانگین امتیاز برنامه و عدد ۳ اختلاف معناداری وجود دارد ($P < 0/05$). بنابراین عملکرد برنامه چهارم در حد پایین‌تر از متوسط ارزیابی شده است.

به منظور کمی کردن مدل تجربی استفاده شده در روستاهای منطقه، از روش مقیاس سازی استفاده شد. بدین ترتیب میانگین عملکرد شاخص‌ها در ابعاد مختلف عدد ۲/۴۴ است. این میزان با توجه به نتایج طیف ۵ گزینه‌ای پرسشنامه‌ها (خیلی زیاد=۵، زیاد=۴، متوسط=۳، کم=۲، خیلی کم=۱) بوده است. سپس بر

جدول ۳: میانگین عملکرد برنامه چهارم به تفکیک روستا

میانگین عملکرد	تعداد	میانگین برنامه چهارم توسعه
۲/۴۳	۱۱	احمد کندی
۲/۵۳	۱۱	آلاچمن
۲/۴۵	۱۰	اوج تپه
۲/۵	۱۰	اغلبیک سفلی
۲/۴	۱۱	اغلبیک علیا
۲/۶	۱۰	چتر
۲/۵۴	۱۰	اینچه رهبری
۲/۴۳	۱۰	باریک آب
۲/۴۶	۹	کوسه لر
۲/۱	۱۰	قره سعید
۲/۴۴	۱۰۲	جمع

شکل ۲: پراکندگی مکانی میزان رضایت‌مندی

جدول ۴: نتایج آزمون t

استاندارد آزمون=۳						میانگین برنامه چهارم توسعه
فاصله اطمینان تفاوت ۹۵%		تفاوت میانگین	معناداری (۱۵۲ دامنه)	df	t	
پایین	بالا					
-۰/۶۲۲	-۰/۴۹۴	-۰/۵۵۸	۰/۰۰۰	۱۰۱	-۱۸/۵۶۸	

جدول ۵: نتایج آزمون t برای ابعاد مختلف

استاندارد آزمون=۳						میانگین عملکرد برنامه چهارم در ابعاد مختلف
فاصله اطمینان تفاوت ۹۵%		تفاوت میانگین	معناداری (۱۵۲ دامنه)	df	t	
پایین	بالا					
-۰/۱۱۸	-۰/۹۷۲	-۰/۱۰۷۸	۰/۰۰۰	۱۰۱	-۲۱/۷۴۷	اقتصادی
-۰/۲۳۷	-۰/۰۴۳	-۰/۱۴۰	۰/۰۰۷	۱۰۱	-۳/۰۹	کالبدی
-۰/۷۳۲	-۰/۵۱۸	-۰/۶۲۵	۰/۰۰۰	۱۰۱	-۱۲/۴۵	اجتماعی
-۰/۵۳۸	-۰/۱۲۷	-۰/۳۳۳	۰/۰۰۳	۱۰۱	-۳/۴۶۰	فرهنگی
۰/۴۶	۱/۱۶	۰/۸۱۲	۰/۰۰۰	۱۰۱	۴/۹۶	امنیتی
-۰/۳۵۵۱	۰/۱۶۷۶	-۰/۹۳۷	۰/۴۵۶	۱۰۱	-۷/۶۴	محیطی
-۰/۰۹۵۹	۰/۴۰۸	۰/۱۵۶۲	۰/۲۰۶	۱۰۱	۱/۳۲	دانایی محور

روستایی در اکثر معیارها از میانه نظری کمتر بوده است (جدول ۶). با توجه به نتایج به دست آمده از آزمون t تک نمونه‌ای، ساکنان فقط در چند شاخص دیدگاه مثبتی نسبت به عملکرد برنامه داشته‌اند که از آن جمله می‌توان به قیمت‌گذاری محصولات، تشویق در استفاده از مصالح نوین، سوخت رسانی، دیدگاه مثبت جوانان به مشارکت و صدور سند مالکیت برای زمین کشاورزی و مسکن اشاره کرد.

وضعیت عملکرد ابعاد طرح هادی روستایی به تفکیک معیارهای سازنده آن

برای به دست آوردن وضعیت عملکرد برنامه چهارم در هر یک از معیارهای مورد نظر، از آزمون t تک نمونه‌ای دو طرفه استفاده شد. همان طور که مطرح گردید، عدد ۳ به عنوان میانه نظری ارزیابی عملکرد ابعاد طرح هادی روستایی انتخاب شد. نتایج آزمون حاکی از آن است که عملکرد ابعاد طرح‌های هادی

جدول ۶: ارزیابی عملکرد برنامه چهارم توسعه در معیارهای سازنده

استاندارد آزمون=۳						عنوان
فاصله اطمینان تفاوت ۹۵%		میانگین	معیاری	df	t	
بالا	پایین					
-۱/۶۹	-۲/۰۶	-۱/۸۷	۰/۰۰۰	۱۰۱	-۲۱/۹۵	اصلاح سیستم آبیاری
-۱/۹۷	-۱/۴۰	-۱/۱۸	۰/۰۰۰	۱۰۱	-۱۱/۷۸	اقدامات انجام شده در برابر خشکسالی
-۱/۴۳	-۱/۹۴	-۱/۶۸	۰/۰۰۰	۱۰۱	-۱۴/۱۰	سرمايه گذاري صنايع تبديلي
-۱/۴۳	-۱/۹۴	-۱/۶۸	۰/۰۰۰	۱۰۱	-۵/۷۴	بيمه محصولات
-۱/۴۴	-۱/۴۳	-۱/۹۳۸	۰/۰۰۱	۱۰۱	-۴/۰۳۸	تثبيت درآمد
-۱/۱۰	-۱/۷۷	-۱/۴۳۸	۰/۰۰۰	۱۰۱	-۹/۱۳۹	نوسازی باغ‌ها
-۱/۱۶	-۱/۷۱	-۱/۴۳۸	۰/۰۰۰	۱۰۱	-۱۱/۲۲	ايجاد تعاونی‌های مختلف
۱/۸۹	۱/۳۶	۱/۶۲۵	۰/۰۰۰	۱۰۱	۵	قیمت‌گذاری محصولات
-۱/۹۷	-۱/۴۰	-۱/۱۸	۰/۰۰۰	۱۰۱	-۱۱/۷۸	کیفیت راه
۱/۱۴	۰/۶۱	۰/۸۷۵	۰/۰۰۰	۱۰۱	۷	ایمن سازی مسکن
-۱/۹۳	-۱/۲۰	-۱/۰۶۲	۰/۰۰۰	۱۰۱	-۱۷	بهسازی روستا
۱/۰۳	۰/۶۰	۱/۸۱۲	۰/۰۰۰	۱۰۱	۸/۰۶	تشویق در استفاده از مصالح نوین
۰/۹۴	۰/۴۳	۰/۶۸۸	۰/۰۰۰	۱۰۱	۵/۷۴۵	استاندارد سازی مدارس
-۱/۰۵	-۱/۷۰	-۱/۳۷۵	۰/۰۲۹	۱۰۱	-۲/۴۲۳	گسترش آموزش رایگان
-۱/۲۳	-۱/۹۰	-۱/۵۶۲	۰/۰۰۳	۱۰۱	-۳/۵۷۶	کاهش استفاده از کود و سم
۰/۸۰	-۱/۰۵	۰/۳۷۵	۰/۰۸۳	۱۰۱	۱/۸۶۱	سوخت رسانی
-۱/۲۳	-۱/۹۰	-۱/۵۶۲	۰/۰۰۰	۱۰۱	-۹/۹۳	اشتغالزایی غیر کشاورزی
-۱/۸۹	-۱/۶۱	-۱/۲۵۰	۰/۰۰۰	۱۰۱	-۷/۳۱۹	ايجاد فعالیت‌های غیر کشاورزی
۰/۲۰	-۱/۴۵	-۱/۲۵	۰/۴۳۲	۱۰۱	-۱۸۰۸	جلوگیری از اعتیاد و بیماری‌ها
-۱/۰۵	-۱/۷۰	-۱/۳۷۵	۱/۰۲۹	۱۰۱	-۲/۴۲۳	آب شرب
۰/۱۰	-۱/۴۸	-۱/۱۸۸	۰/۱۸۸	۱۰۱	-۱/۳۷۹	بیمه درمانی
۰/۷۸	-۱/۴۰	۰/۱۸۸	۰/۵۰۹	۱۰۱	۰/۶۷۶	ترویج فرهنگ مشارکت
-۱/۸۳	-۱/۳۰	-۱/۰۶۲	۰/۰۰۰	۱۰۱	-۹/۶۰۴	مشارکت دهی در طرح‌ها
-۱/۸۹	-۱/۶۱	-۱/۲۵۰	۰/۰۰۰	۱۰۱	-۷/۳۱۹	امیدوار کردن جوانان به آینده
۱/۷۸	۱/۲۲	۱/۵۰۰	۰/۰۰۰	۱۰۱	۱۱/۶۱۹	دیدگاه مثبت جوانان به مشارکت
-۱/۸۹	-۱/۶۱	-۱/۲۵۰	۰/۰۰۰	۱۰۱	-۷/۳۱۹	گسترش ورزش همگانی
۱/۱۶	۰/۴۶	۰/۸۱۲	۰/۰۰۰	۱۰۱	-۴/۹۶۱	صدور سند مالکیت برای زمین کشاورزی و مسکن

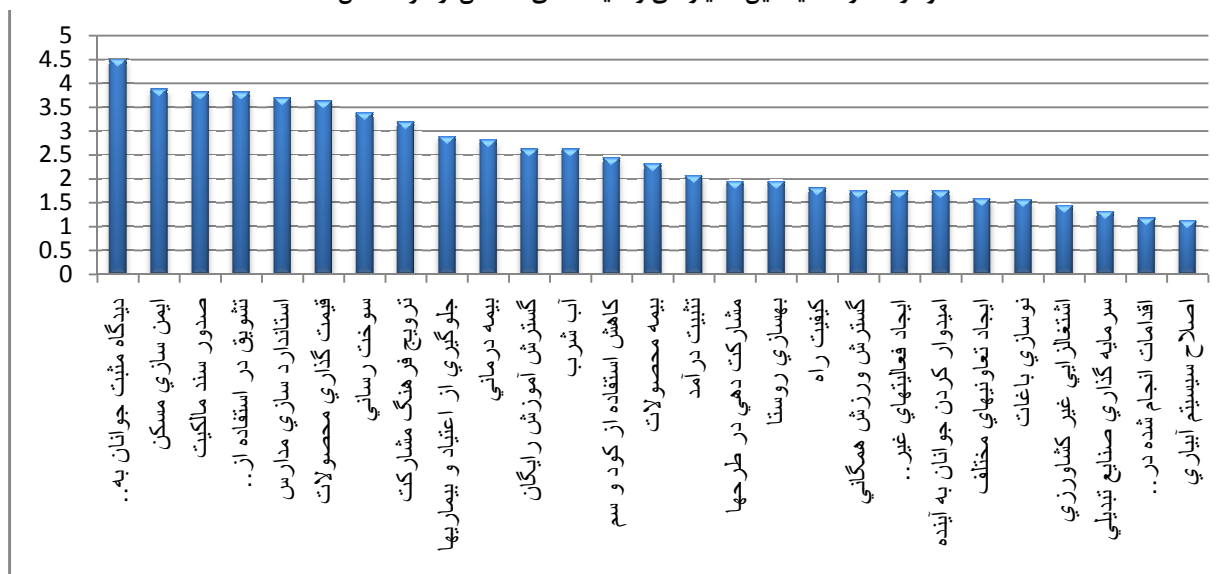
به منظور مقایسه میزان تأثیر هر یک از شاخص‌ها در سطح رضایت‌مندی از اقدامات اجرایی دولت در برنامه چهارم، از آزمون فریدمن استفاده شده است. این آزمون بیان می‌کند که در مجموع، آیا از نظر پاسخ دهندگان همه شاخص‌ها درجه اهمیت یکسانی دارند؟ در این تحقیق مقدار آماری آزمون فریدمن $6/5$ با سطح معناداری بزرگ‌تر از حد لازم ($0/05$) است.

بنابراین نتیجه گرفته می‌شود که شاخص‌های مورد آزمون با درجات متفاوت در میزان رضایت‌مندی از برنامه مؤثر نیستند. به واقع تفاوت مشاهده شده در میانگین امتیازها آنقدر زیاد نیست که بتوان در نهایت آنها را متفاوت فرض کرد. با وجود این در جدول (۷) ملاحظه می‌شود که هشت عامل از ۲۷ عامل از سطح رضایت‌مندی متوسط به بالا برخوردارند.

جدول شماره ۷: میانگین امتیازهای رضایت‌مندی ساکنان از هر شاخص

ردیف	عامل رضایت‌مندی	میانگین	رتبه	ردیف	عامل رضایت‌مندی	میانگین	رتبه
۱	دیدگاه مثبت جوانان به مشارکت	۴/۵	۱	۱۵	تثبیت درآمد	۲/۰۶	۱۵
۲	ایمن سازی مسکن	۳/۸۸	۲	۱۶	مشارکت دهی در طرح‌ها	۱/۹۴	۱۶
۳	صدور سند مالکیت	۳/۸۱	۳	۱۷	بهبودی روستا	۱/۹۴	۱۷
۴	تشویق در استفاده از مصالح نوین	۳/۸۱	۴	۱۸	کیفیت راه	۱/۸۱	۱۸
۵	استاندارد سازی مدارس	۳/۶۹	۵	۱۹	گسترش ورزش همگانی	۱/۷۵	۱۹
۶	قیمت گذاری محصولات	۳/۶۲	۶	۲۰	ایجاد فعالیت‌های غیر کشاورزی	۱/۷۵	۲۰
۷	سوخت رسانی	۳/۳۸	۷	۲۱	امیدوار کردن جوانان به آینده	۱/۷۵	۲۱
۸	ترویج فرهنگ مشارکت	۳/۱۹	۸	۲۲	ایجاد تعاونی‌های مختلف	۱/۵۸	۲۲
۹	جلوگیری از اعتیاد و بیماریها	۲/۸۸	۹	۲۳	نوسازی باغ‌ها	۱/۵۶	۲۳
۱۰	بیمه درمانی	۲/۸۱	۱۰	۲۴	اشتغالزایی غیر کشاورزی	۱/۴۴	۲۴
۱۱	گسترش آموزش رایگان	۲/۶۲	۱۱	۲۵	سرمایه گذاری صنایع تبدیلی	۱/۳۱	۲۵
۱۲	آب شرب	۲/۶۲	۱۲	۲۶	اقدامات انجام شده در برابر خشکسالی	۱/۱۸	۲۶
۱۳	کاهش استفاده از کود و سم	۲/۴۴	۱۳	۲۷	اصلاح سیستم آبیاری	۱/۱۲	۲۷
۱۴	بیمه محصولات	۲/۳۱					

نمودار شماره ۱ میانگین امتیازهای رضایت‌مندی ساکنان از هر شاخص

جدول شماره ۸: نتیجه آزمون فریدمن

N	۱۰۲
Chi-square	۶/۵۰۰
Df	۱۱
Asymp.sig	۰/۸۳۸

است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که بعد اقتصادی برنامه با ضریب تعیین (R^2) ۰/۴۱۲، بیشترین تأثیر را بر سطح رضایت‌مندی داشته است، به طوری که ۴۱ درصد از تغییرات رضایت‌مندی را تبیین می‌کند. بعد کالبدی در گام دوم ۲۶ درصد واریانس سطح رضایت‌مندی را تبیین می‌کند.

برای سنجش میزان تأثیر ابعاد مختلف در رضایت‌مندی، از رگرسیون گام به گام استفاده شده

جدول شماره ۹: ابعاد وارد شده و سهم هر بعد در مدل رگرسیون گام به گام

مراحل	ابعاد وارد شده به مدل در هر مرحله	ضرایب تعیین (R^2)	سهم هر بعد در تبیین بعد وابسته (درصد)
گام اول	اقتصادی	۰/۴۱۲	۴۱/۲
گام دوم	کالبدی	۰/۶۷۳	۲۶/۱
گام سوم	محیطی	۰/۷۷۶	۱۰/۳
گام چهارم	فرهنگی	۰/۸۶۷	۹/۱
گام پنجم	اجتماعی	۰/۹۲۰	۵/۳
گام ششم	دانایی محور	۰/۹۸۲	۶/۲
گام هفتم	امنیتی	۱/۰۰	۱/۸

جدول شماره ۱۰: ضرایب رگرسیون گام به گام برای بررسی تأثیر ابعاد مورد مطالعه بر سطح رضایت‌مندی و تعیین اهمیت نسبی ابعاد

ابعاد وارد شده به مدل	ضرایب رگرسیونی (B)	ضرایب رگرسیونی استاندارد (β)	خطای استاندارد	مقدار t	سطح معنی داری
ضریب ثابت	۱/۷۹		۰/۲۳۵	۷/۶۳	۰/۰۰۰
اقتصادی	۰/۳۸۰	۰/۶۴۲	۰/۱۲۱	۳/۱۳۱	۰/۰۰۷
کالبدی	۰/۳۴۳	۰/۵۳۰	۰/۱۰۶	۳/۲۲۴	۰/۰۰۷
محیطی	۰/۰۸۳	۰/۳۴۷	۰/۰۳۵	۲/۳۴۸	۰/۰۳۷
فرهنگی	۰/۱۰۵	۰/۳۴۳	۰/۰۳۸	۲/۷۳۳	۰/۰۱۹
اجتماعی	۰/۱۵۸	۰/۲۶۹	۰/۰۶۱	۲/۵۷۰	۰/۰۲۸
دانایی محوری	۰/۰۹۷	۰/۳۹۱	۰/۰۱۸	۵/۵۱	۰/۰۰۰
امنیتی	۰/۰۳۱	۰/۱۷۱	۰/۰۰۰	۱۱۰/۶۹	۰/۰۰۰

اهمیت نسبی ابعاد تأثیرگذار بر میزان رضایت از اقدامات انجام گرفته را نشان می‌دهد. مقدار بتای به دست آمده برای بعد اقتصادی نشان می‌دهد که تغییر یک واحد بعد اقتصادی به اندازه ۰/۶۴۲ بر انحراف معیار میزان رضایت از اقدامات اجرایی دولت در برنامه چهارم توسعه مؤثر است. همچنین بعد کالبدی

$(\beta=0/530)$ ، بعد محیطی $(\beta=0/347)$ ، بعد فرهنگی $(\beta=0/343)$ ، بعد اجتماعی $(\beta=0/269)$ به ترتیب بیشترین اثر خالص را در میزان رضایت دارند. از روش t استودنت برای مقایسه سطح رضایت-مندی بر اساس تفاوت میزان تحصیلات و همچنین سن استفاده شده است.

اهمیت نسبی ابعاد تأثیرگذار بر میزان رضایت از اقدامات انجام گرفته را نشان می‌دهد. مقدار بتای به دست آمده برای بعد اقتصادی نشان می‌دهد که تغییر یک واحد بعد اقتصادی به اندازه ۰/۶۴۲ بر انحراف معیار میزان رضایت از اقدامات اجرایی دولت در برنامه چهارم توسعه مؤثر است. همچنین بعد کالبدی

جدول شماره ۱۱: مقایسه میانگین سطح سواد با میزان رضایت‌مندی

سواد	تعداد	میانگین رضایت	انحراف معیار	خطای استاندارد
راهنمایی کمتر	۷۸	۲/۵۱۶	۰/۱۱۳	۰/۳۲۶
دبیرستان و بالاتر	۲۴	۲/۵۴۳	۰/۱۴۶	۰/۷۳۲

جدول شماره ۱۲: آزمون معناداری تفاوت میزان رضایت‌مندی از محیط سکونتگاهی بر حسب تحصیلات

سواد	آزمون لیون		آزمون t				
	F	Sig.	t	df	معناداری (دامنه)	تفاوت میانگین	تفاوت خطای معیار
							فاصله اطمینان ۹۵% تفاوت
با فرض برابری واریانس‌ها	۰/۷۴۵	۰/۴۱۳	-۱/۰۴۸	۸	۰/۳۲۵	-۰/۸۸	-۱/۸۴۵
با عدم فرض برابری واریانس‌ها			-۱/۴۵۶	۲/۷۶۸	۰/۲۴۹	-۱/۸۸۶	۱/۰۶۰۹

همچنان که در جدول ملاحظه می‌شود، سطح معناداری آزمون برابر با ۰/۳۲۵ و بیشتر از ۰/۰۵ درصد است، بنابراین با سطح اطمینان ۹۵ درصد، فرضیه H_۰ رد نمی‌شود، بدین معنا که تفاوت معناداری بین میزان رضایت‌مندی از اقدامات دولت در برنامه چهارم با سطح سواد وجود ندارد.

آزمون نشان می‌دهد که سطح تحصیلات در میزان رضایت‌مندی تأثیر ندارد. در آزمون لیون که برای سنجش همگنی واریانس‌ها استفاده می‌شود، سطح معناداری آماری فیشر برای میزان رضایت‌مندی از برنامه چهارم توسعه با تحصیلات از ۰/۰۵ بیشتر است، پس فرضیه برابری واریانس‌ها رد نمی‌شود. بنابراین برای تحلیل آزمون t از ردیف اول جدول (با فرض برابری واریانس‌ها) استفاده می‌شود.

جدول شماره ۱۳: مقایسه میانگین سن با رضایت‌مندی

سن	تعداد	میانگین رضایت	انحراف معیار	خطای استاندارد
۴۰ بالا	۳۶	۲/۵۱	۰/۱۴۳۴	۰/۰۵۸۵
۴۰ پایین	۶۶	۲/۵۲	۰/۱۰۷۵	۰/۰۳۴۰

جدول شماره ۱۴: آزمون معناداری تفاوت میزان رضایت‌مندی از محیط سکونتگاهی بر حسب سن

سن	آزمون لیون		آزمون t				
	F	Sig.	t	df	معناداری (دامنه)	تفاوت میانگین	تفاوت خطای معیار
							فاصله اطمینان ۹۵% تفاوت
با فرض برابری واریانس‌ها	۰/۳۸۸	۰/۵۴۳	۰/۱۲۰	۱۴	۰/۶۰۶	۰/۰۷۵	۰/۰۶۲
با عدم فرض برابری واریانس‌ها			۰/۱۱۱	۸/۴۱	۰/۹۱۴	۰/۰۰۷۵	۰/۰۶۷۷

غیر کشاورزی و سایر شاخص‌های ابعاد اقتصادی در میزان رضایت‌مندی روستاییان مورد هدف تأثیر قاطعی خواهد گذاشت. عملکرد عینی دولت در خصوص مقاوم سازی مسکن و سند دار کردن زمین‌های کشاورزی و مسکن در روستاهای مورد مطالعه در سطح خوبی قرار دارد به طوری که میزان رضایت‌مندی مردم از این شاخص‌ها به ترتیب ۳/۸۸ و ۳/۸۱ است. در خصوص مقوله‌های تأثیرگذار، مانند سن و تحصیلات، آزمون‌ها حکایت از عدم تفاوت رضایت‌مندی بر حسب سن و سطح تحصیلات دارند. عدم توجه درخور به مسأله، علاوه بر کاهش رضایت‌مندی، به تهی شدن هر چه بیشتر سکونتگاه‌های روستایی از نیروی انسانی کار آمد و با سواد می‌انجامد و معضلاتی همچون بزهکاری‌های اجتماعی و حاشیه نشینی شهری را تشدید خواهد کرد.

منابع و مآخذ

۱. استرلا. مارسیون، جان گونتا (۱۳۸۶). چه کسی واقعیت را محاسبه می‌کند؟ مترجم حمید رضا زرنگار، انتشارات روستا و توسعه، شماره ۶۳.
۲. اداره کل آموزش و پرورش استان زنجان (۱۳۹۰). سازمان نوسازی و تجهیز مدارس.
۳. اداره کل جهاد کشاورزی استان زنجان (۱۳۹۰). مرکز ترویج و آموزش کشاورزی.
۴. اداره کل تربیت بدنی استان زنجان (۱۳۹۰). امور ورزش روستایی.
۵. آورم بن، دیوید وال (۱۳۷۴). ترجمه عباس حکیمی، برنامه‌ریزی توسعه نواحی روستایی، اصول رهیافت‌ها و ابزارهای تجزیه تحلیل، انتشارات سازمان جهانی خواربار کشاورزی.
۶. بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان زنجان (۱۳۹۰). معاونت عمران روستایی.
۷. پاپلی یزدی، محمد حسین، ابراهیمی محمد امیر (۱۳۸۱). نظریه‌های توسعه روستایی، تهران: سمت.
۸. جمعه پور، محمود (۱۳۸۵). مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی روستایی، دیدگاه‌ها و روش‌ها، تهران: سمت.

در ارزیابی میزان رضایت‌مندی بر حسب سن طبق آزمون لیون، سطح معناداری آماری فیشر از ۰/۰۵ بیشتر است، پس فرضیه برابری واریانس‌ها رد نمی‌شود. بنابراین برای تحلیل دقیق‌تر آزمون t از ردیف اول جدول (با عدم فرض عدم برابری واریانس‌ها) استفاده می‌شود. همچنان که در جدول ۱۳ ملاحظه می‌شود، سطح معناداری آزمون برابر با ۰/۶۰۶ و بیشتر از ۰/۰۵ درصد است، بنابراین با سطح اطمینان ۹۵ درصد، دلیلی بر رد فرضیه H_۰ نداریم. بدین ترتیب تفاوت معناداری بین سطح رضایت‌مندی از برنامه انجام شده با میزان سن وجود ندارد.

نتیجه‌گیری

اقدامات انجام یافته در قالب برنامه چهارم در بعد اقتصادی و زیرساخت‌های اقتصادی از مطلوبیت چندانی برخوردار نیست ولی پروژه‌های اجتماعی و امنیتی از رضایت‌مندی قابل قبولی برخوردار است. با توجه به این که نگهداشت جمعیت در روستاها در قالب آمایش مناسب فضایی جمعیت، به بهبود وضعیت اقتصادی منطقه وابسته است، بنابراین با توجه به این امر در برنامه‌های آینده و یا اجرای مؤثر و مطلوب آن می‌توان به آینده روستاها و توزیع مناسب جمعیت امیدوار بود. براساس یافته‌های تحقیق، سطح رضایت‌مندی ساکنان روستاهای هدف به‌ویژه از منظر شاخص‌های اقتصادی در حد پایینی قرار دارد. اگر چه براساس آزمون فریدمن نمی‌توان میان ۲۷ شاخص تفاوت معناداری را از نظر میزان رضایت‌مندی ملاحظه کرد، ولی طبقه بندی آنها در ابعاد مختلف و تحلیل رگرسیون چندمتغیره نشان داد که ابعاد کالبدی و اقتصادی حدود ۶۷ درصد تغییرات رضایت را تبیین می‌کنند. اگر چه بعد اقتصادی به تنهایی ۴۰ درصد تغییرات رضایت‌مندی را تبیین می‌کند ولی ۹۰ درصد در شاخص‌های اقتصادی از نظر رضایت‌مندی در سطح پایین‌تر از متوسط قرار دارند. در مجموع ساماندهی اموری مانند اصلاح سیستم آبیاری، فعالیت و اشتغال

۹. جمعه پور، محمود (۱۳۸۵). مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی روستایی، دیدگاه‌ها و روش‌ها، تهران: سمت.
۱۰. رضوانی، محمد رضا (۱۳۸۱). «برنامه‌ریزی توسعه روستایی مفاهیم، راهبردها و فرایندها» مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران.
۱۱. رضوانی، محمد رضا (۱۳۷۹). برنامه‌ریزی توسعه و عمران روستایی در ایران، از فکر تا عمل، پژوهش‌های جغرافیایی شماره ۳۹.
۱۲. سرژ لاتوش، (۱۳۷۷). برابری، نگاهی نو به مفاهیم توسعه، ترجمه فریده فرهی وحید بزرگی، نشر مرکز.
۱۳. رهنورد، فرج الله (۱۳۸۲). «توانمندسازی کارکنان، گامی به سوی مشتری مداری»، فصلنامه فرآیند مدیریت و توسعه، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، شماره ۵۹.
۱۴. شرکت آب منطقه‌ای استان زنجان (۱۳۹۰). واحد آمار و اطلاعات.
۱۵. شبکه بهداشت شهرستان ایجرود (۱۳۹۰). واحد آمار و اطلاعات.
۱۶. شرکت گاز استان زنجان (۱۳۹۰). واحد توسعه و گسترش انشعاب.
۱۷. شرکت مخابرات استان زنجان (۱۳۹۰). واحد آمار و اطلاعات.
۱۸. رکن الدین افتخاری، دکتر عبدالرضا، عینالی، جمشید، سجاسی قیداری. حمداله (۱۳۸۵)، اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال چهاردهم، شماره ۵۶.
۱۹. قوانین برنامه چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران مصوب تاریخ ۱۳۸۳/۶/۱۱ مجلس شورای اسلامی.
۲۰. فرهاد نژاد، حاجعلی (۱۳۸۷). مدیریت رضایت‌مندی مراجعان در سازمان‌های دولتی، ماهنامه تدبیر، شماره ۱۹۷.
۲۱. غریب، معصومه، حسینی، عزت‌الله، رهایی، علیرضا (۱۳۸۲). بهره‌بری از روش P.R.A در طراحی مدیریت روستایی، مطالعه موردی در روستای عبدالآباد، اداره کل منابع طبیعی استان سمنان.
۲۲. طاهریان، آمنه (۱۳۸۶). عوامل مؤثر بر افزایش رضایت-مندی کاربران کتابخانه‌ها با تأکید بر کتابخانه‌های تخصصی، فصلنامه کتاب، سال هفدهم، شماره ۷۰.
۲۳. معاونت برنامه‌ریزی استانداری زنجان - خصوصیات اقتصادی، اجتماعی و عمومی آبادی‌های شهرستان ایجرود ۱۳۸۵.
- 24- Rodri'guez. Ignacio Rodri'guez del Bosque, Jesu' s Collado Agudo, He'ctor San Marti'n Gutie'rrez(2006) Determinants of economic and social satisfaction in manufacturer – distributor relationships, Industrial Marketing Management 35.
- 25- Schultink, Gerhardus, Critical (2000) environmental indicators: performance indices and assessment models for sustainable rural development planning, Ecological Modelling 130.
- 26- Eng, Winnie, Meredith E. Coles, Richard G. Heimberg Steven A. Safren, (2005) Domains of life satisfaction in social anxiety disorder: relation to symptoms and response to cognitive-behavioral therapy, Anxiety Disorders 19.
- 27- Patrick, R.(2002): Developing sustainability indicators for rural residential areas: The public transit connection, Simon Fraser University , United State.